

Cartoon uit 'Persoonlijke herinneringen' van repressiebetrokkene André Van Reeth (1911-1993). De prent beeldt A. Van Reeth uit die zich op 5 april 1945 moet verantwoorden voor een repressie-rechtbank in Gent. [BE ADVN AC59 – Archief André Van Reeth, D420]

De bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog: mild in Vlaanderen en streng in Franstalig België?

Een pleidooi voor een sociale geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.^o

KOEN AERTS

INLEIDING

Was de bestraffing van de collaboratie strenger in Franstalig België? Het is als vloeken in de Vlaams-nationalistische kerk. Deze gebeurtenis behoort al decennia tot het canon van de Vlaamse ontvoogdingsstrijd. De repressie, zo luidt het credo, was niet minder dan een Belgische poging om de Vlaamse beweging en bij uitbreiding Vlaanderen op de knieën te krijgen. Ondanks de demystificerende oorlogshistoriografie van de laatste twee, drie decennia wordt die boodschap nog steeds met evenveel bravoure openbaar verkondigd door de radicale rechtervleugel van de Vlaamse beweging. Voorpost, Taal-Aktie-Komitee, maar ook studentenverenigingen als de Nationalistische Studenten Vereniging (NSV) of het Katholiek Vlaams Hoogstudenten Verbond (KVHV) en de jeugdvereniging Vlaams Nationaal Jeugdverbond (VNJ) laten zich in hun acties en bladen, op hun websites of manifestaties – de één al frequenter dan de ander – nog steeds opvallen als de evangelisten van die geloofsbelijdenis. Vanuit politieke hoek krijgen ze vooral steun van Vlaams Belang dat het beeld van een anti-Vlaamse repressie uitdrukkelijk uitdraagt in de occasionele parlementaire amnestievoorstellen die het elke legislatuur opnieuw indient.¹ Interviews met kinderen van collaborateurs tonen

- ^o Die hier ontwikkelde stellingname is volledig voor eigen rekening maar voor belangrijke kritieken en inhoudelijke opmerkingen ben ik bijzondere dank verschuldigd aan Bruno De Wever, Dirk Luyten, Antoon Vrints en Nico Wouters.
1. Het laatste wetsvoorstel dateert alweer van 4 mei 2011. Hierin wordt onomwonden gesteld dat *“De bestraffing van de collaboratie werd aangegrepen om de Vlaamse beweging te treffen.”* Senaat, Parlementaire Documenten, *Wetsvoorstel tot uitwissing van alle gevolgen voor de toekomst van veroordelingen en sancties wegens tijdens de periode van 10 mei 1940 tot 8 mei 1945 gestelde vermeende daden van incivisme en tot oprichting van een commissie belast met de schadeloosstelling van de door de naoorlogse repressie getroffen personen of hun nabestaanden voor de ten gevolge van deze veroordelingen en sancties geleden financiële schade*, 4 mei 2011, nr. 5-1001/1, p. 4.

bovendien aan dat die beeldvorming ook binnenskamers nog zeer ruim verspreid is. Families die in aanraking waren gekomen met de repressie verenigden zich o.a. in naoorlogse zelfhulporganisaties zoals Broederband, Sint-Maartensfonds, Hertog Jan van Brabant, Vriendenkring Sneyssens en Sint-Joris' Hulp. Deze verenigingen droegen in belangrijke mate bij tot de bestendiging en overdracht van deze versie van het verleden op navolgende generaties.²

Nochtans bestaat er een wetenschappelijke consensus over de interpretatie van de repressiecijfers die het Vlaamse landsgedeelte enerzijds meer en Franstalig België anderzijds proportioneel zwaardere straffen toebedelen. In Vlaanderen hadden de collaboratiebewegingen simpelweg meer politieke wervingskracht, terwijl de collaboratie in Franstalig België in een opbod met het verzet vaker driestere vormen aannam.³ Voor ieder wat wils dus. Een Belgisch communautair compromis dat ook het debat in de oorlogshistoriografie voor lange tijd versleuteld heeft. Hoe aannemelijk ook, een uitleg voor de complexiteit van de werkelijkheid is niet bij voorbaat gesteund op een correcte analyse.⁴ Zeggen de verschillende resultaten van de repressie niet eerder iets over de aard van de bestraffing dan van de collaboratie zelf? Kan het met andere woorden niet zijn dat deze in Franstalig België simpelweg strenger was? Of, zo mogelijk provocatiever, was de bestraffing in Vlaanderen niet milder?

Diende de voorstelling van een anti-Vlaamse repressie niet louter ter verdringing of relativering, zelfs verheerlijking, van het eigen Vlaamse collaboratieverleden? Is het niet de vrucht van een "*eenzijdige sublimerende geschiedschrijving*" zoals Lode Claes het al in 1983 schreef in *Verdrongen verleden*?⁵ Hij was het levende bewijs van de analyse die hij in zijn verweerschrift ontwikkelde naar aanleiding van Maurice De Wildes geruchtmakende tv-reeks *De Nieuwe Orde*. De veroordeling wegens col-

2. Er bestonden uiteraard tal van kruisverbanden tussen deze organisaties, die nu eens tot intense samenwerking leidden en dan weer tot twist en zelfs afscheuringen (bijvoorbeeld Hertog Jan van Brabant splitste in 1980 af van het Sint-Maartensfonds). Net zoals het Vlaams Nationaal Zangfeest en de IJzerbedevaart tot in de jaren 1990 lange tijd een forum hebben verschaft voor deze specifieke voorstelling van de oorlogsjaren en de afwikkeling ervan, draagt het satirisch weekblad *'t Pallieterke* en de jaarlijkse IJzerwake (vanaf 2003) tot op vandaag bij gelegenheid een steentje bij aan deze hardnekkige beeldvorming.
3. Een verklaring die ondergetekende zelf nog mee heeft uitgedragen, zie: K. Aerts, *Le débat sur l'amnistie a un prix*, in: *La Libre Belgique*, 27 mei 2011.
4. Vergelijk met het lamarckisme dat voorafgaand aan het darwinisme de biologische evolutie wetenschappelijk leek te verklaren, maar wel op basis van foute premissen. Of, hoe het model van Ptolemaeus accurate astronomische voorspellingen mogelijk maakte op basis van een geocentrisch wereldbeeld.
5. L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging. 3. Geschiedenis van het Davidsfonds in en rond Wereldoorlog II*, Leuven, 1989, p. 98.

laboratie als schepen van Groot-Brussel stond een rijkgevlude carrière als topman van de Vlaamse economische elite en als Vlaams-nationalistisch senator niet in de weg. Zijn persoonlijk traject is archetypisch voor de merkwaardige positie die collaborateurs in het naoorlogs Vlaanderen konden bekleden. Een verdachtmaking of zelfs een veroordeling stond een publieke functie niet noodzakelijk in de weg. Bij de verruimingsoperatie van 1949 verwelkomde de CVP met Jozef Custers, Victor Leemans en Emiel De Winter drie topambtenaren uit bezettingstijd in de eigen rangen.⁶ Alledrie namen ze na de oorlog als senator of zelfs als minister deel aan het Belgisch overheidsbeleid. De Volksunie slaagde er met Oswald Van Ooteghem, Oktaaf Meyntjes, Toon Van Overstraeten en Hector De Bruyne evenzeer in om personen met een bezwaard oorlogsverleden in de zetels van de wetgevende en uitvoerende macht te installeren.⁷ Deze lotgevallen zijn uniek en buitengewoon ten opzichte van de buurlanden én Franstalig België. De onthulling van een collaboratieverleden of zelfs de verdachtmaking waren daar allerminst verzoenbaar met een functie, laat staan een politiek mandaat, in het openbaar leven.⁸ Hoe is dat verschil

6. Jozef Custers, tijdens de bezetting onder andere waarnemend commissaris-generaal voor Wederopbouw, werd bij de bevrijding gearresteerd maar in 1947 officieel ontslagen van rechtsvervolging. Hij was van 1949 tot 1971 senator voor de CVP en van 1961 tot 1965 minister van Volksgezondheid en Gezin. Victor Leemans, VNV'er en tijdens de bezetting o.a. secretaris-generaal van Economische Zaken, werd na de oorlog lange tijd geïnterneerd maar zag zijn dossier uiteindelijk zonder gevolg geklasseerd. Zijn naoorlogse politieke carrière bij de CVP bracht hem in de Senaat (1949-1971), eerst als lid (1958) maar later ook als voorzitter in het Europees parlement (1965-1966). Emiel De Winter, tijdens de oorlog secretaris-generaal van Landbouw en Voedselvoorziening, was van 1949 tot 1971 senator.
7. De na de oorlog veroordeelde VNV'er Hector De Bruyne werd senator (1971-1985) en later minister van Buitenlandse Handel (1977-1979). Oswald Van Ooteghem, na de oorlog als oostfrontveroordeeld tot driejaar gevangenisstraf, vertegenwoordigde de partij in de Senaat (1974-1987). VNV'er Oktaaf Meyntjes die via de Zwarte Brigade in de Vlaamse Wachtbrigade terecht kwam en na de oorlog drie jaar vast zat, werd in 1981 voor de Volksunie verkozen tot kamerlid (1981-1985) en kwam nadien in de Senaat terecht (1985-1987). Toon Van Overstraeten trok als tiener naar het oostfront en werd na de oorlog tot zijn 21ste geïnterneerd in een verbeteringsgesticht. Hij werd verkozen als senator (1985-1987).
8. In Nederland kan er bijvoorbeeld verwezen worden naar de publieke commotie rond de bekendmaking dat de miljonair Pieter Menten (1976) zijn collectie kunstschaten te danken had aan zijn betrokkenheid bij de Jodenvervolging in Polen, de onthulling dat de voorzitter van het Christen-Democratisch Appèl in de Tweede Kamer Willem Aantjes (1978) lid geweest was van de Duitse SS, de aantijgingen van Adriaan Venema in zijn vijfde boek *Schrijvers, uitgever & hun collaboratie* (1988-1992) over de al dan niet vermeende collaboratie van Nederlandse schrijvers zoals Simon Vestdijk, de veroordeling van de sinds 1946 voortvluchtige collaborateur Jacob Luitjens (1992), het Duitse proces tegen de naar Duitsland gevluchte Nederlandse Waffen-SS'er Herbertus Bikker voor de moord op een verzetsstrijder (2003), enzovoort. In Frankrijk zijn er de spraakmakende onthullingen, vervolgingen en/of veroordelingen van de Duitse oorlogsmisdadiger Klaus Barbie (1987), de Vichy-politichef René Bousquet (1993), de bekendmaking van het Vichy-verleden van de socialistische president François Mitterrand en vriend van René Bousquet (1994), het proces tegen de Franse oorlogsmisdadiger Paul Touvier (1994), de vervolging van de Vichy-politichef en minister van Begroting onder de regering van Giscard d'Estaing Maurice

te verklaren? Wat maakt Vlaanderen zo bijzonder? Het is de historicus Lode Wils, de specialist van de Vlaamse beweging, die al in *Honderd jaar Vlaamse beweging* (1989) met zoveel woorden de kat de bel aanbond: “*Het is duidelijk dat, omdat de collaboratie in Vlaanderen veel omvangrijker was dan in Wallonië, er relatief minder en lichter is gestraft en sneller in eer hersteld, zowel administratief als strafrechtelijk.*”⁹ Voorliggende bijdrage is schatplichtig aan die these. Na een toets met de technieken en resultaten van de repressie presenteert het een primaire prospectie van het terrein dat sindsdien nauwelijks in een omvattende studie betreden is: een sociale geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Deze invalshoek laat immers toe om de clichés van de anti-Vlaamse repressie en het per landsdeel specifiek geachte karakter van de collaboratie op hun empirische waarde te evalueren.

WELKE REPRESSIE?

Als het begrip ‘repressie’ in de naoorlogse context de verzamelnaam is voor alle maatregelen en acties tegen personen die na de oorlog verantwoordelijk werden gehouden voor samenwerking met de Duitse vijand dan luidt een eerste vaststelling dat de kennis daarover tot nog toe voornamelijk de overheidsrepressie behelst, met andere woorden de bestraffing door de staat en zijn gemandateerde instanties. De volksrepressie en de bestraffing in de privésector zijn iets minder bekend.¹⁰ Het eigen-gereid optreden van de straat, eerst tijdens de bevrijdingsdagen (september 1944) en een tweede keer bij de terugkeer van de politieke gevangenen na de capitulatie van Duitsland (mei 1945), is nochtans zeer bepalend geweest voor de beeldvorming. Verkrachtingen, plunderingen, wederrechtelijke executies, geschoren vrouwen en willekeurige aanhoudingen door niet-gemachtigde groeperingen hebben een bittere nasmaak achtergelaten. Ook in particuliere organisaties zoals sportclubs, cultuurverenigingen, het katholiek onderwijsnet of de socialistische arbeidersbeweging gaf de zuivering van eigen rangen op basis van zelfbepaalde criteria aanleiding tot een beeld van willekeur en onbillijkheid. Voor beide vormen van repressie ontbreekt het echter vooralsnog aan systematisch onderzoek dat toelaat hier harde

Papon (1998), enzovoort. Zie onder andere: Ch. van der Heijden, *Grijs verleden: Nederland en de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam, 2001, pp. 389-396; R.J. Golsan, *The legacy of World War II in France: Mapping the Discourses of Memory*, in: R.N. Lebow, W. Kansteiner, C. Fogu (eds.), *The politics of memory in postwar Europe*, Durham, 2006, pp. 73-101.

9. L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging [...]*, p. 270.

10. Er bestaan wel een aantal niet te negeren deelonderzoeken over de volksrepressie. De casus Antwerpen en het wedervaren van de vrouw worden geanalyseerd in respectievelijk: A. Vrints, *Het theater van de straat. Publiek geweld, respectabiliteit en sociabiliteit in Antwerpen (ca. 1910-1950)*, UGent, Vakgroep Geschiedenis, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 2011, pp. 395-559 en C. Van Loon, *De geschorene en de scheerster: de vrouw in de straatrepressie na de Tweede Wereldoorlog*, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 2007, nr. 19, pp. 45-78. Een globale analyse is tot nog toe niet gemaakt, van de volksrepressie noch van de zuivering in de privésector.

uitspraken over te doen. Het is wellicht moeilijk aan te tonen of er orkestraties, machinaties of gecoördineerde acties waren die een bewust opgezette anti-Vlaamse agitatie verraden. Er zijn natuurlijk een schier oneindig aantal getuigenissen en anekdotes van personen die al dan niet terecht menen dat ze louter vanwege hun onschuldige Vlaamse engagementen onder handen zijn genomen. Dat hoeft niet eens zo te verbazen. De collaboratiebewegingen in Vlaanderen droegen nu eenmaal meestal een v in hun acroniem. Vlaams, en vooral Vlaams-nationalisme, was een associatie die tijdens de bevrijdingsdagen zonder bijzonder onderscheid met Vlaamsgezindheid, de Vlaamse beweging of flamingantisme makkelijk tot verdachtmakingen leidde. Het getuigt echter van weinig scherpzinnigheid die inhoudelijke correlatie automatisch te hertalen als een anti-Vlaamse operatie, als ware de band tussen Vlaamsvoelend en vervolging structureel én causaal. Er is geen aanwijzing van een masterplan. In het bijzonder bij de volksrepressie en de zuivering in de privésector, waar de regulerende overheid afwezig of onmachtig was, zullen grotere ideeën over staathuishouding na jaren bezetting, oorlogsgeweld, angst, terreur en onderdrukking in de eerste plaats baan geruimd hebben voor opgekropte frustratie en wraak. Er werden zo wellicht ook persoonlijke rekeningen vereffend waarbij de roep om rechtvaardigheid de klein menselijke manoeuvres dankbaar camouflerde. Vlamingen, Walen, Duitstaligen en Brusselaars maakten zich schuldig aan eerloze verdachtmakingen en acties tegenover Vlamingen, Walen, Duitstaligen en Brusselaars. Het onderzoek hiernaar staat nog in de startblokken. Uiteraard ligt een grote uitdaging bij de laatste categorie. De Franstalige Brusselaars waren de Duitse *Flamenpolitik*, met onder andere de strikte toepassing van de taalwetgeving, niet licht vergeten. Met de greep naar de macht vernederlandste het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) zowel het bestuursapparaat, de administratie als het onderwijs. Omdat de taalpolitiek “als onderdeel van de bezettingsdwang werd ervaren”, is het niet uitgesloten dat hierdoor de symbolische, sociale en professionele zuivering van Nederlandstalige Brusselaars na de oorlog vergemakkelijkt werd.¹¹ De associatie met de Vlaams-nationalistische collaboratie werkte een onverholen anti-Vlaamse houding in de hand. Volgens Els Witte en Harry Van Velthoven laat dit vijandig klimaat zich wellicht ook meten in de resultaten van de infame taaltellingen van 1947.¹² De slogans en gebaren waarmee Franstalige tegenbetogers de Vlaamse marsen op Brussel verwelkomden aan het begin van de jaren 1960 tonen alvast aan dat de gelijkstelling van de hele Vlaamse beweging met de collaboratie een dienstbare stok was om mee te slaan.¹³ Ook de andere zijde van de medaille dient

11. E. Witte & H. Van Velthoven, *Taal en politiek. De Belgische casus in een historisch perspectief*, Brussel, 1998, p. 123.
12. E. Witte & H. Van Velthoven, *Taal en politiek [...]*, p. 132.
13. A. Colignon & C. Kesteloot, *De visie op de Vlaamse collaboratie in Wallonië en Brussel*, in: J. Gotovitch & C. Kesteloot (ed.), *Het Gewicht van het Oorlogsverleden*, Gent, 2002, pp. 138-139.

echter gelezen. Nederlandstalige Brusselaars konden even handig het beeld van een anti-Vlaamse repressie aanwenden om hun persoonlijk collaboratietraject te vergoelijken of minimaliseren. De geforceerde toepassing van de Belgische taalwet tijdens de bezettingsjaren kon maar geschieden door hulp aan en van de vijand. De gewillige samenwerking van vaak nieuw benoemde ambtenaars, leerkrachten en personeelsleden, niet zelden met een vnv-partijkaart, werd immers ook elders in het land doorgaans als een vorm van collaboratie gekwalificeerd. Het verschil met Brussel is dat de bezettingscontext het na de oorlog mogelijk maakte de concrete verworvenheden van de taalpolitiek in diskrediet te brengen. Zowel voor Brussel als in de rest van het land is er niettemin nood aan een sociale benadering van deze gebeurtenissen, één die toelaat de *Wahreit* van de *Dichtung* te scheiden. Vanuit de premisse dat de collaborateur in Franstalig België, en dus ook de Vlaamse collaborateur in Brussel, zich in een sociaal meer gemarginaliseerde positie bevond dan zijn kameraad in het noorden, is het bovenal aangewezen na te gaan of de particuliere rechtspleging op straat en in private organisaties er harder was dan in Vlaanderen.¹⁴ Dat collaborateurs in het zuiden van het land al tijdens de bezetting vaker bloot stonden aan gewelddadige acties en persoonsaanslagen doet vermoeden dat dit verschil met de situatie in het noorden zich ook bij deze vormen van particuliere bestraffing manifesteerde of zelfs werd vergroot.¹⁵

Op bepaalde punten zijn er ook verbanden met de overheidsrepressie, zeg maar de bestraffing door de liberaal-democratische rechtsstaat België. Ten eerste is er vooral bij de tweede golf van de straatrepressie de onopgeloste vraag of de overheid bij machte was om door een strenge ordehandhaving de volksjustitie te voorkomen. Of, hield zij louter een oogje in het zeil opdat het niet te gortig werd? Het gaf alvast aanleiding tot de opsluiting van een heel pak verdachten door personen die daar allerminst toe gemachtigd waren. Met de werking van consultatieve commissies had het justitieapparaat er bijgevolg een vette kluif aan om met beslissingen tot vrijlating of voorlopige hechtenis het kaf van het koren te scheiden. Wie bovendien tijdens de volksrepressie zijn huis geplunderd zag, kon uitgesloten worden van

14. Door de uitbouw van georganiseerde hulp aan voortvluchtigen of individuen die vanwege hun oorlogsgedrag de bui voelden hangen, hadden verdachten in Vlaanderen alvast meer kans om de golven van de volksrepressie te ontlopen dan in Franstalig België. In een verkennend onderzoek stellen Frank Seberechts en Frans-Jos Verdoodt vast dat de steun van de voornamelijk Vlaamse lagere clerus aan de clandestiniteit van collaborateurs nauwelijks te overschatten is. Voortbouwend op deze studie is bijkomend onderzoek naar die netwerken, onderduikadressen en vluchtwegen voor collaborateurs meer dan aangewezen. F. Seberechts & F.-J. Verdoodt, *Leven in twee werelden. Belgische collaborateurs en de diaspora na de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, 2009, pp. 45-65.
15. A. Vrints, Patronen van polarisatie. Homicide in België tijdens de Tweede Wereldoorlog, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 15, 2005, pp. 177-204.

Foto van de inboedel brandend op straat tijdens de repressie na de Tweede Wereldoorlog, Antwerpen, s.d. [ADVN, VFA 7152]

het recht op schadevergoeding. Ook waar de grenzen tussen de overheid en de privésector vaag waren, bijvoorbeeld het gesubsidieerd onderwijsnet, verdient het aanbeveling die banden in toekomstig onderzoek voldoende aandacht te schenken. Op de zuivering van politiek en ambtenarij na zijn de algemene krachtlijnen van de bestraffingsoperatie en de eigenlijke strafuitvoering door de staat anderzijds al relatief goed gekend, net zoals de specifieke vervolging van bepaalde typen collaboratie. Geen enkele serieuze studie heeft daarbij impliciet of expliciet overtuigende bewijzen aangedragen van een structureel anti-Vlaamse overheidsrepressie. In navolging van Ernst Kossmanns *De Lage Landen* besloten Luc Huyse, Steven Dhondt en hun medewerkers in *Onverwerkt verleden* dat de vervolgingen na de oorlog geen opzettelijk anti-Vlaams karakter hadden, maar dat ze niettemin lange tijd bewust gericht waren op de uitschakeling van Vlaams-nationalisten.¹⁶ Dat is een belangrijk onderscheid, al is het maar om de beeldvorming van een anti-Vlaamse repressie bij te stellen. Anderzijds kan die differentiatie ook misleiden, alsof die

16. E.H. Kossmann, *De Lage Landen 1780-1980*, Amsterdam, 1986, Deel II, p. 223.; L. Huyse, S. Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België, 1942-1952*, Leuven, 1991, p. 268.

vervolging louter en alleen de eliminatie van deze ideologie in de politieke en publieke ruimte beoogde. Het Vlaams-nationalisme kreeg echter klappen omdat het zich onder de vlag van het VNV en de Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft (DeVlag) verregaand had gecompromitteerd in de collaboratie. De samenwerking met de vijand was dus strafbaar, niet de nationalistische ideologie op zich. Dat was vanuit belgicistisch perspectief hoogstens een interessant neveneffect. Van een bewust vervolgingsbeleid om de Vlaamse gedachte te breken, was echter géén sprake. Meer nog, volgens *Onverwerkt verleden* valt er meer te zeggen over een strengere overheidsrepressie in Franstalig België: “*Er werd, zo is al eerder in dit boek geschreven, in het noorden van het land evenmin strenger gestraft dan in het zuiden, wel integendeel.*”¹⁷ Die uitspraak was gefundeerd op basis van een statistisch representatieve steekproeftrekking waarbij, indien mogelijk, in de meeste gevallen ook een onderscheid werd gemaakt tussen de Nederlandstalige en Franstalige uitspraken in het ressort van het Luikse en het Brusselse krijgshof.¹⁸ Deze bevinding stemt dus tot nadenken, te meer omdat ze ruim twintig jaar na datum amper doorgedrongen is in het wetenschappelijke debat, laat staan op het publieke en politieke forum.

EERSTE DEEL VAN DE OVERHEIDSREPRESSIE: DE RECHTSPLEGING EN BESTRAFFING

Bekende gegevens kunnen de vorser overtuigen dat de naoorlogse bestraffing door de staat dan wel niet anti-Franstalig maar in Franstalig België toch op zijn minst strenger was. Met de cijfers uit de *Étude statistique de la répression* van John Gilissen (1951) toonde *Onverwerkt verleden* aan dat er niet enkel meer doodstraffen waren uitgesproken én uitgevoerd, maar dat elk type van collaboratie in de Waalse krijgswegen ook meer criminele en dus zware straffen kreeg toebedeeld dan in de Vlaamse.¹⁹ Hoewel dat verschil in de literatuur vaak wordt verdedigd door een verwijzing naar de voornamelijk politieke collaboratie in Vlaanderen tegenover een meer gemeenrechtelijk of apolitiek karakter van de collaboratie in Franstalig België is die redenering tot nader order grotendeels een moreel beladen sofisme. Het groter aantal strafrechtelijke veroordelingen en vervallenverklaringen van rechten in Vlaanderen is logisch (circa vijfenveertigduizend Vlamingen – inclusief Nederlandstalige Brusselaars – tegenover circa achtentwintigduizend Franstaligen). Het gaat om absolute cijfers. In verhouding met de bevolkingspopulatie zijn de verschillen al minder aanzienlijk.²⁰ Bovendien was de bereidwilligheid tot colla-

17. L. Huyse, S. Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden [...]*, p. 267.

18. Hoewel er afhankelijk van de delictsoort soms verhoudingsgewijs meer criminele straffen werden uitgesproken in de Nederlandstalige kamers ten opzichte van de Franstalige kamers in eenzelfde rechtsgebied wijzigt dit de globale observatie niet. L. Huyse, S. Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden [...]*, pp. 176-178/255.

19. L. Huyse, S. Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden [...]*, pp. 267-268.

20. Op basis van de strafrechtelijke veroordelingen alleen en in verhouding met het respectieve

borenen er simpelweg groter. Aangezien volgens de letter van de wet het lidmaatschap van een Duitsgezinde politiek-culturele beweging al voldoende was om een sanctie te krijgen, zijn gekende ledencijfers hierin indicatief genoeg om het verschil met Franstalig België te verklaren. De proportionele variatie in de strafmaat tussen beide landsdelen kan daarentegen niet met het veronderstelde karakter van de collaboratie bewezen worden. Er bestaat geen kwalitatief onderzoek dat klaar en duidelijk aantoont dat de zogenaamde donkere kern van de collaboratie – de combinatie van meerdere typen van collaboratie, al dan niet gepaard met gemeenrechtelijke delicten – meer vertegenwoordigd was in Franstalig België dan in Vlaanderen. Tegenover het optreden van een Bande Chéron, Bande Duquesne of wat al nog kan steevast een misdaad van het Verbelen Veiligheidskorps, een Vlaamse Breendonkbeul of een Nederlandstalige afdeling van de Zivilfahndungsdienst geplaatst worden.²¹ Een opbod van straffe verhalen helpt de geschiedschrijving niet vooruit. Pas wanneer een afdoende kwantificatie van gemeenrechtelijke delicten zoals bendevoering, moord, brandstichting en foltering uitwijst dat er per regio wel degelijk aanwijsbare verschillen zijn, is de veralgemeende veronderstelling dat de collaboratie in Franstalig België donkerder kleurde en mutatis mutandis zwaardere straffen genereerde onbewezen. Het verklaart immers niet waarom de strafmaat in het Gentse ressort bijzonder laag was terwijl het aandeel van de zwaarste delictsoorten er boven het landsgemiddelde lag (39%).²² In de Franstalige zaken van het Brusselse rechtsgebied werd dan weer een omgekeerde relatie genoteerd: veel criminele straffen ten opzichte van een kleiner aandeel ernstige zaken (28%). Was de geïsoleerde positie van de Franstalige collaborateur misschien bepalender voor de gestrengheid van het Franstalig militair parket, meer nog dan het inhoudelijk gewicht van het dossier? Om een degelijke analyse te maken, zijn er tot nog toe enkel gegevens die een licht werpen op de eigenlijke rechtspleging en bestrafing,

bevolkingsaantal berekende John Gilissen een aandeel van 0,73% voor Vlaanderen en 0,52% voor Franstalig België. J. Gilissen, *Étude statistique sur la répression de l'incivisme*, in: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 1950-1951, p. 565.

21. Onder leiding van de rexistische oorlogsburgemeester van Quaregnon Gabriël Chéron tekende de Bande Chéron in de Borinage verantwoordelijk voor tal van gewelddadige acties tegen het verzet. Een gelijkaardige paramilitaire militie onder leiding van de rexist Edgard Duquesne maakte de omgeving van Groot-La-Louvière onveilig. De radicalisering van de lokale rexistenafdelingen en het brutale, repressieve optreden van o.a. deze twee formaties heeft in Franstalig België in grote mate gewogen op het collectief geheugen van de bezettingsperiode. M. Conway, *Collaboratie in België. Léon Degrelle en het Rexisme, 1940-1944*, Groot-Bijgaarden, 1994, pp. 211/263-264; F. Balace, *Collaboratie en repressie in Wallonië: anders bekeken?*, in: J. Gotovitch & C. Kesteloot (ed.), *Het Gewicht van het Oorlogsverleden [...]*, p. 58; N. Wouters, *Oorlogsburgemeesters 40/44. Lokaal bestuur en collaboratie in België*, Tielt, 2004, pp. 524-525.
22. Met de zwaarste delictsoorten worden de zaken bedoeld waarin een combinatie van twee of meerdere vormen van collaboratie berecht werden. Het nationaal aandeel van deze groep op alle veroordeelden bedraagt in de berekening van *Onverwerkt verleden* een derde. L. Huysse, S. Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden [...]*, p. 256.

namelijk vanaf het moment waarop beslist wordt tot vervolging over te gaan tot de eigenlijke uitspraak. De schiftingsronde die daar aan voorafgaat, blijft alsnog grotendeels buiten beeld. Wanneer en waarom besloten de verschillende krijgsauditoraten tot klassering zonder gevolg, buitenvervolginstelling of vervolging? De cijfers van John Gilissen tonen alvast geen noemenswaardige variaties aan tussen Franstalig België en Vlaanderen.²³ Het globale verschil in strafmaat tussen beide regio's vindt bijgevolg wellicht tijdens de eigenlijke rechtspleging zijn oorsprong, vanaf de strafvordering tot de uiteindelijke veroordeling.²⁴

Dirk Luyten toonde al helder aan dat de bestraffing van de economische collaboratie door Waalse krijgsraden strenger was dan in Vlaanderen.²⁵ Hoewel er meer Vlaamse economische collaborateurs berecht werden, was in Wallonië de kans op een vrijspraak niet enkel kleiner, ook de strafmaat lag er verhoudingsgewijs hoger. Nochtans ging het daar door de band genomen niet enkel om minder zware dossiers maar ook vaker om 'zuivere' economische samenwerking, dus zonder samenhang met andere vormen van collaboratie of gemeenrechtelijke misdrijven. Zou het kunnen dat eenzelfde tendens ook opgaat voor de andere typen van collaboratie? In zeventig procent van de verklikingszaken was de uitspraak in het Frans opgesteld tegenover dertig procent in het Nederlands.²⁶ Bovendien, en belangrijker in de evaluatie van de rechtspleging, werden de eersten ook zwaarder gestraft (eenendertig procent criminele straffen tegenover eenentwintig procent in Vlaanderen). Kan die opmerkelijke repartitie eventueel ten dele verklaard worden vanuit de gestrengheid van het Franstalige militaire parket, meer nog dan dat de cijfers een regiospecifieke collaboratie karakteriseren? Het strafrecht liet bij de vervolging van verklikingsdossiers veel meer appreciatieruimte voor het openbaar ministerie en de rechter dan bij andere vormen van collaboratie. De bewijslast om tot vervolging

23. Het aantal geopende dossiers per duizend inwoners verschilde nauwelijks naargelang van de regio: vierenvertig in Vlaanderen, negenendertig in Wallonië en veertig in Brussel. Voor de Vlaamse arrondissementen berekende John Gilissen dat 65,1% van de dossiers zonder gevolg werd geklasseerd, bij 17,1% tot een buitenvervolginstelling werd besloten en in een aandeel van 17,8% tot vervolging werd overgegaan. Voor de Waalse arrondissementen komt hij tot respectievelijk 65,9%, 17,8% en 16,3%. J. Gilissen, *Collaboration avec l'ennemi, sécurité de l'Etat, incivisme, notions à contenu variable*, in: C. Perelman & R. Vander Elst (éd.), *Les notions à contenu variable en droit*, Bruxelles, 1984, p. 321; J. Gilissen, *Étude statistique [...]*, pp. 536-538.
24. *Onverwerkt verleden* stelt na vergelijking evenzeer vast dat er geen rechtlijnig verband bestaat "tussen de aard van het vervolgingsbeleid en de straftoemeting". L. Huyse, S. Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden [...]*, p. 258.
25. D. Luyten, *Burgers boven elke verdenking? Vervolging van de economische collaboratie in België na de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, 1996, pp. 144-148. De auteur hanteert een aparte categorie voor Brussel zodat de vergelijking van Vlaanderen met Franstalig België niet mogelijk is. Hij stelt evenwel vast dat de gestrengheid van de Brusselse krijgsraden die van de Waalse in de schaduw zet. Er was veel minder kans op vrijspraak en de strafmaat lag er ook een pak hoger.
26. L. Huyse, S. Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden [...]*, p. 206.

en veroordeling over te gaan, was alvast een stuk complexer.²⁷ Waar lidmaatschap, het dragen van een uniform, de deelname aan een Duitsgezinde meeting of het leveren aan de vijand met materiële stukken veel makkelijker vast te stellen is, kan het vermoeden van verklikking slechts hard worden gemaakt door een duidelijk oorzakelijk verband tussen de aangifte van de verdachte en de lotgevallen van de eventuele slachtoffer(s). Bij de bepaling van de strafmaat speelde dezelfde discretionaire bevoegdheid van de rechters. Anders dan bij de andere collaboratiedelicten die in de regel strafbaar waren met de dood moest de straf in verklikkingzaken in verhouding staan met de gevolgen voor het slachtoffer (ziekte, letsel, blijvende verminking, dood). Het is met andere woorden de vorm van samenwerking met de vijand die tijdens de rechtsgang het meest blootstond aan de persoonlijke ressentimenten van zowel de rechters als die van de bevolking in het openbaar onderzoek en in de argumentatie van de tenlasteleggingen. De eventuele onverbiddelijkheid waarmee in Franstalig België verklikking werd vervolgd, kan dus net zozeer mee aan de basis liggen van deze verhoudingen dan de tot nog toe veronderstelde karakteristieken van de collaboratie ten zuiden van de taalgrens.

Ook voor de twee resterende vormen van collaboratie zijn er tekenen die om nader onderzoek smeken. De meest vervolgde vorm van collaboratie, militaire samenwerking met de vijand, werd in Franstalig België in vijfenvijftig procent van de gevallen met een criminele straf bedacht tegenover een aandeel van zesenvertig procent in Vlaanderen.²⁸ Volgens John Gilissen had dit niets te maken met een strengere rechtspleging in Franstalig België maar wel met de specificiteit van de organisaties waarin de wapendracht of militaire samenwerking met de vijand zich vertaalde.²⁹ De meeste Franstaligen uit deze categorie waren actief in strikt militaire formaties zoals de Waffen-ss terwijl Vlamingen eerder hand- en spandiensten verleenden aan paramilitaire groeperingen zoals de Vlaamse Wacht of Fabriekswacht die voornamelijk belast waren met bewakingsopdrachten. Volgens Francis Balace moet er dan weer meer rekening worden gehouden met de geweldspiraal, “*typisch voor Wallonië*”.³⁰ Deze these stelt de escalerende strijd met het verzet verantwoor-

27. Dit verklaart meteen het hoge aantal vrijspraken, namelijk dertig procent van de personen die enkel voor verklikking werden vervolgd – het grootste aandeel bij de rechtspleging van alle types collaboratie. Dat is opmerkelijk. Velen ontsprongen wellicht de dans omdat het bewijs zo moeilijk te vestigen was.
28. De verhouding tussen het nominaal aantal gestrafte militaire collaborateurs valt min of meer samen met de verhouding van de bevolkingspopulatie van beide taalgroepen. L. Huyse, S. Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden [...]*, pp. 211-214.
29. J. Gilissen, *Étude statistique [...]*, pp. 585-586.
30. F. Balace, *Collaboratie en repressie in Wallonië: anders bekeken?*, in: J. Gotovitch & C. Kesteloot (ed.), *Het Gewicht van het Oorlogsverleden [...]*, p. 58. Francis Balace schrijft de these van John Gilissen verkeerdelijk toe aan Luc Huyse en Steven Dhondt, terwijl die zich er in *Onverwerkt*

delijk voor de grove misdaden die de op het thuisfront ingezette Waffen-ss'er in militieverband beging en die bijgevolg na de oorlog vaker met zwaardere straffen werden bedacht. *Onverwerkt verleden* berekende de vermelde verhoudingen echter op basis van een representatieve steekproef van “*alleen-maar-wapendragers*”.³¹ De idee van de ontsporende binnenlandse (contra)terreur als sluitende verklaring voor een verschillende uitkomst van de repressierechtspraak tussen Vlaanderen en Franstalig België kan dus weggeborgen worden. Ook de suggestie van John Gilissen is weinig bevredigend. Het merendeel van de uniformdraggers dat enkel voor wapendracht is veroordeeld, zij het in een militaire of paramilitaire formatie, bevond zich lange tijd in het buitenland en bij voorkeur aan het front. Behalve dat de tenlasteleggingen en schuld verzaamd konden worden met de betrokken rang, de datum en duur van dienstname of het eventuele karakter van de eenheid zijn er weinig aanwijzingen die de variërende strafmaat kunnen verklaren op basis van een veronderstelde regio-specifieke militaire collaboratie. De in aanmerking genomen feiten van deze wapendragers beperkten zich immers hoofzakelijk tot activiteiten buiten België. In de dossiers waarbij de militaire collaboratie ten slotte toch verzaamd werd met verklikking, gemeenrechtelijke misdrijven of verraad (Belgische militairen onder Duitse vlag) stelde *Onverwerkt verleden* vast dat de discrepantie tussen het aandeel criminele straffen in Vlaanderen (56%) en Franstalig België (75%) zelfs dubbel zo groot was dan bij de dossiers van louter militaire collaboratie.³² Zou het dan niet kunnen dat de rechtspleging in Franstalig België simpelweg strenger was of, misschien beter, in Vlaanderen milder?

Ook bij de bestraffing van de politieke collaboratie zijn er tekenen die in die richting wijzen. De taalkundige verhouding van het aantal veroordelingen voor politieke samenwerking met de vijand is dan wel omgekeerd evenredig aan die van verklikking, John Gilissen concludeerde op basis van de nauwelijks afwijkende verhoudingen in de strafmaat dat “*la répression de la collaboration politique s’est faite, à quelques exceptions près, d’une manière homogène dans l’ensemble du pays.*”³³ Nochtans noteerde de senaatscommissie van Justitie in 1960 dat groepchefs van Rex veroordeeld waren tot de betaling van een schadevergoeding aan de Belgische staat die vaak vele malen hoger lag dan de som die hun tegenhangers bij het VNV

verleden net uitdrukkelijk tegen afzetten.

31. L. Huyse, S. Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden* [...], p. 210. Namelijk 1 179 individuele gevallen op een groep van gestrafte uniformdraggers die ongeveer 18 000 personen omvat (6,5%).
32. L. Huyse, S. Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden* [...], pp. 238-239.
33. Zevenenzestig procent van de vonnissen en arresten voor louter politieke collaboratie waren in het Nederlands opgesteld. L. Huyse, S. Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden* [...], p. 197; J. Gilissen, *Étude statistique* [...], p. 594.

verschuldigd waren.³⁴ Het gaat over de civielrechtelijke patrimoniale bestraffing die in de analyse van John Gilissen niet gevaloriseerd wordt. Ter voorbereiding van de normalisatiewet van 1960 die de minister van Financiën toeliet de schadevergoeding aan de staat te verminderen of zelfs kwijt te schelden, berekende de senaatscommissie dat VNV'ers in 1945 nu eens tot de betaling van vijftigduizend dan weer tot honderdduizend Belgische frank werden veroordeeld, in 1946 weerom tot honderdduizend Belgische frank maar in 1950 nog maar tot vijfduizend Belgische frank. Groepschefs van Rex werden daarentegen in 1946 veroordeeld tot honderd-, honderdvijftientig- of zelfs tot vijfhonderdduizend Belgische frank. Vier jaren later varieerden de uitgesproken schadevergoedingen tussen het bedrag uitgesproken tegen een groepschef van het VNV tot een som van vijftigduizend Belgische frank. Deze verschillen zijn van die orde dat de aanwezigheid van enkele Rex-afdelingen in Vlaanderen verwaarloosbaar zijn in de vergelijking. Het Centraal Bestuur van Registratie en Domeinen illustreerde in 1954 al een parallelle ongelijkheid in de dossiers van de nationale radio: *“les collaborateurs de l'I.N.R. d'expression française furent lourdement frappés, tandis que ceux de la N.I.R. flamande ne furent condamnés qu'à des dommages-intérêts minimes.”*³⁵ Dat de politieke, en mogelijk ook de culturele en intellectuele, collaboratie een voornamelijk Vlaams fenomeen was, hoeft weinig vragen op te roepen. Dat ze daarom aan beide kanten van de taalgrens met gelijke maten en gewichten beoordeeld werd, is allerm minst vanzelfsprekend.

De idee van de naïeve misleide idealist vond in het katholieke achterland van Vlaanderen een vruchtbaardere voedingsbodem dan in Franstalig België waar die retoriek op geen enkele manier met succes kon aanknopen bij een bestaande nationalistische identiteitsconstructie.³⁶ Afgezien van het kortstondig succes dat onder leiding van *“le plus belge des fascistes et le plus fasciste des belges”* in 1936 door Rex werd geboekt, was de collaboratie in Franstalig België daarentegen vooral een

34. Senaat, Parlementaire Documenten, *Ontwerp van wet betreffende schadevergoeding toegekend aan de Staatsveiligheid wegens inbreuk op de bepalingen van artikels 104, 109 en 113 tot 123decies van het Wetboek van Strafrecht. Verslag namens de commissie voor de financiën uitgebracht door de heer Van Laeys*, 3 juni 1959, nr. 203, pp. 2-3.

35. Algemeen Rijksarchief, Ministerie van Financiën. Algemeen Secretariaat, Office des séquestres. *Loi prononçant la dissolution de l'Office des séquestres et complétant la législation relative aux séquestres* (6 juli 1959) (1952-1960), nr. 460: Centraal Bestuur van Registratie en Domeinen aan de minister van Financiën, 19 mei 1954, p. 1; Tijdens een kamerdebat in 1960 beweerde de communist Gaston Moulin dat men bij dit voorbeeld evenwel vergat te vermelden dat de personen bij de Vlaamse radio al in dienst waren vóór de oorlog, terwijl die aan Franstalige zijde zich pas bij de radio voegden toen de Londense regering al op de gevaren ervan had gewezen nadat de Duitsers er de hand op hadden gelegd. Kamer, Parlementaire Handelingen, 12 april 1960, p. 4.

36. M. Beyen, *Zwart wordt van langs om meer de Vlaamsgezinde massa. De Vlaamse beeldvorming over bezetting en repressie, 1945-2000*, in: J. Gotovitch & C. Kesteloot (ed.), *Het Gewicht van het Oorlogsverleden [...]*, p. 117.

aberratie geweest zonder diepgewortelde affiniteiten met het vooroorlogs politieke landschap van de traditionele partijen. In Vlaanderen was de kiem van de grootste collaboratiebeweging daarentegen wel geplant in een breedgedragen Vlaamse beweging waarvan het minimumprogramma vooral bij de katholieken maar ook bij zekere geleidingen van de andere partijen op enige sympathie kon rekenen, zowel voor, tijdens als na de oorlog. Lode Claes merkte terecht op dat de *“getroffenen van de repressie”* bij de *“grootste en vooral machtigste partij in het Vlaamse land”* hun toevlucht zochten omdat de getroffenen van het Vlaams-nationalisme hieruit veelal als dissidentie afkomstig waren.³⁷ Het is daarom niet onwaarschijnlijk dat een veelvuldige en vaak passieve normoverschrijding, met name het lidmaatschap van collaborerende bewegingen, in Vlaanderen na de oorlog sneller heeft geleid tot een relativerend begrip van die norm – als een devaluatie van het misdrijf of quasi-normalisering van de overschrijding. Verder waren er in Vlaanderen redelijk wat advocaten actief die ofwel rechtstreeks uit de cenakels van de Vlaamse beweging stamden ofwel zich in de naoorlogse periode al gauw lieten opvallen als prominente stemmingsmakers van het Vlaams-nationalisme. Hun pleidooien over de verdwaalde Vlaamse schapen van de Belgische herder zullen wellicht beter geresoneerd hebben op het klankbord van Nederlandstalige rechtbanken dan dat van de Franstalige evenknieën. De gelaakte engagementen konden er immers veel makkelijker voorgesteld worden als een afwijking van een voor de rest legitiem geachte politieke ontvoogdingsstrijd die al voor de oorlog via parlementaire weg was geïnitieerd. Ten opzichte van de radicalere DeVlag kon het vnv zich als grootste collaboratiebeweging in Vlaanderen bovendien bedienen van het argument van het ‘minste kwaad’. Het fascisme van Rex ontbrak het daarentegen aan een noemenswaardige collaboratieconcurrent dat het in een gunstiger daglicht kon stellen. Meer nog, ondanks de vruchteloze oppositie van enkele belgicistische rexisten zoals José Streel en Raymond De Becker bekeerde Léon Degrelle zijn beweging uiteindelijk volledig tot de nationaalsocialistische ideologie onder Germaanse vlag. Rex heeft zich helemaal niet willen noch kunnen profileren als zomaar het autoritaire broertje van een breder maatschappelijk democratisch project dat juist daarom een mildere beoordeling verdient. In dezelfde zin vond het verschoningsaxioma van de anti-bolsjewistische kruistocht wellicht gunstiger gehoor in Vlaanderen dan in het meer gesecculariseerde Franstalig België. Vooral voor de militaire collaboratie is dat mogelijk een sleutel van verklaring voor het groter aandeel zwaardere straffen in Franstalig België.

37. L. Claes, *Het verdrongen verleden. De collaboratie, haar rechters en geschiedschrijvers*, Beveren, 1983, p. 95.

HET TWEDE DEEL VAN DE OVERHEIDSREPRESSIE: DE STRAFUITVOERING EN
VRIJLATINGS- EN STRAFVERMINDERINGSMAATREGELEN

Als de overheidsrepressie in Franstalig België werkelijk harder was dan is die tendens doorgetrokken en wellicht versterkt op een tweede, meer structureel niveau. Recent onderzoek heeft dan wel aangetoond dat de rechtsstaat tijdens de strafuitvoering volgend op de eigenlijke rechtspleging al vroeg en drastisch heeft ingegrepen om de variërende strafmaat te harmoniseren, er bestaan nog geen dieptestudies die de toepassing van vrijlatings- en strafverminderingmaatregelen naargelang van de regio vergelijken.³⁸ Hoeveel waarheid schuilt er in de parafrase van “*camarade [Emile] Parys*” zoals opgetekend door de notulen van het socialistisch partijbureau einde 1952: “*il estime que les échevins du Grand Liège ont été fusillés, ceux de Bruxelles amnistiés et ceux d’Anvers décorés*”?³⁹ Op het eerste gezicht lijkt die boutade meer dan karikuraal. De richtlijnen tot matiging waren grotendeels afkomstig van het gecentraliseerd bestuur van de opeenvolgende ministers van Justitie (de strafrechtelijke gevolgen en de burgerlijke epuratie), de ministers van Financiën (bepaalde patrimoniale sancties) en alle betrokken overheidsdepartementen die collaborateurs uitsloten van bepaalde door de overheid gewaarborgde diensten, ambten en voordelen. Tenzij de uitvoerende macht op de hoogte was van een regio-specifieke bestraffing bleven de ongelijke verhoudingen ook na milderingsmaatregelen bestaan. Concreet en abstractie makend van de inhoud van de dossiers: er zijn zowel meer personen in Franstalig België ter dood veroordeeld als geëxecuteerd. Met andere woorden, na begenadiging bleef de taalkundige verhouding binnen die groep van zwaarste collaborateurs overeind.⁴⁰ Er zijn geen aanwijzingen dat een eventueel verschil in rechtspleging door de beleidsmakers werd gevaloriseerd voor Vlaanderen en Franstalig België. Nochtans was dat wel een mogelijkheid, zo blijkt althans uit de houding van de overheid ten opzichte van de Oostkantons. Deels vanuit de pragmatische overweging om deze gemeenschap van jonge Belgen niet permanent en integraal te stigmatiseren maar evenzeer vanuit de realiteit van een opvallend strenge repressie ten opzichte van de rest van het land konden de gestraften er wegens die reden op extra begrip rekenen bij de strafuitvoering.⁴¹

38. Voor een algemene, nationale, analyse: K. Aerts, “*Repressie zonder maat of einde?*” *De juridische reïntegratie van incivieken in de Belgische Staat na de Tweede Wereldoorlog*, UGent, Vakgroep Geschiedenis, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 2011.

39. AMSAB, BSP (1944-1978), Partijbureau: convocaties, agenda’s en notulen, nr. 166: Bureau du parti socialiste belge, séance du 17 novembre 1952.

40. Zie hierover: K. Aerts, “*Persona non grata*”: *genadeverlening bij ter dood veroordeelden tijdens de repressie na de Tweede Wereldoorlog (1944-1950)*, UGent, Vakgroep Geschiedenis, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2005.

41. Ter vergelijking. In het arrondissement Antwerpen werden 9,5 op 1 000 inwoners veroordeeld, in de provincie Oost-Vlaanderen 8; in Hasselt 7,9; in Charleroi 6,6; in Luik 5,2; in Brussel 5,6; in

Het was een strategie die niet enkel in het strafverminderingsbeleid maar ook op wetgevend niveau aanleiding gaf tot een positieve discriminatie. Zelfs de Raad van State sprak hier zijn zegen over uit omdat het de grondwettelijkheid erkende “van bijzondere wettelijke bepalingen, die om bijzondere objectieve redenen toepasselijk zijn op Belgen, die in een bepaalde streek wonen, nl. het gedeelte van het grondgebied dat tijdens de oorlog 1940-1945 wederrechtelijk bij Duitsland werd ingelijfd”.⁴² Voor Franstalig België noch voor andere regio's werd die redenering expliciet zo gemaakt omdat de perceptie van een verschillende rechtspleging naargelang van de taalregio simpelweg ontbrak.⁴³ De variatie van de strafmaat in ruimte en tijd werd weliswaar erkend – zelfs binnen de rechtsprekende kamers van eenzelfde rechtsgebied – maar de correctiemechanismen werden niet uitdrukkelijk afgestemd op de uiteenlopende verhoudingen ten zuiden en ten noorden van de taalgrens. De extremen binnen de bestraffing van één vorm van collaboratie waren in de eerste plaats de richtinggevende parameters voor de balans van de strafuitvoering.

Bovendien is het niet uitgesloten dat dit tweede deel van de repressie de bestaande ongelijkheden op de koop toe heeft versterkt. De triade genade, invrijheidstelling en eer-/rechtsherstel die de rechtsstaat voorzag voor de juridische reïntegratie van de collaborateur was dan wel geschoeid op voornamelijk wettelijke bepalingen, ministeriële richtlijnen en algemene adviezen van het auditoraat-generaal, de praktijk en de procedure voor deze gunstmaatregelen waren in de meeste gevallen op verschillende momenten in handen van lagere besturen, ambtenaren, personen uit de administratie van het gevangeniswezen, ad hoc commissies bemand door verzetsleden en technocraten, lokale politiemensen die een buurtonderzoek uitvoerden, rechters enzovoort. Er is geen zicht op de wijze waarop eventueel persoonlijke ervaringen of al dan niet politieke connecties van al die betrokken

Turnhout 3,3; in Leuven 4,4; in Doornik 3,1; in Nijvel 3,5;... maar in de Oostkantons 29 in Eupen en 20 in Malmédy. J. Gilissen, *Collaboration avec l'ennemi* [...], p. 320.

42. Kamer, Parlementaire Documenten, *Wetsontwerp tot wijziging van de wetgeving betreffende de oorlogsschade aan private goederen en van de wet van 15 maart 1954 betreffende de herstellpensioenen voor de burgerlijke slachtoffers van de oorlog 1940-1945 en hun rechthebbenden*, 4 juni 1974, nr. 91/1, p. 2; In concreto gaat het hier om de voorbereidingen van de wet van 1974 die in één klap de bestaande wetgeving betreffende vergoedingen voor oorlogsschade en de pensioenen en vergoedingen voor burgerlijke slachtoffers wijzigde. Net zoals bij de wijzigingen van de uitsluitingen inzake de vaststelling van het pensioen (1968) verminderde de wetgever de restricties voor inwoners van de Oostkantons die wegens collaboratie ten hoogste veroordeeld waren tot een vrijheidsstraf van vijf jaar. Wet van 21 november 1974 tot wijziging van de wetgeving betreffende de oorlogsschade aan private goederen en van de wet van 15 maart 1954 betreffende de herstellpensioenen voor de burgerlijke slachtoffers van de oorlog 1940-1945 en hun rechthebbenden, in: *Belgisch Staatsblad*, 31 december 1974. Zie: K. Aerts, “Repressie zonder maat of einde?” [...], pp. 562-565.
43. Het is uiteraard de vraag of taal wel net zo soepel als territorium gehanteerd kon worden om een juridisch onderscheid te maken als basis voor een milderende wetgeving.

actoren het evaluatieproces hebben beïnvloed. Ook hier bestond de mogelijkheid dat de dossiers enigszins getrieerd werden op de grillen van de *vox populi*, één die in Franstalig België de amnestieboodschap minder genegen was dan in Vlaanderen. Na de begenadiging van de ter dood veroordeelden Arthur Surin en François Boveroulle en de daaropvolgende abdicatie van de christendemocratische minister van Justitie Paul Struye (1948) werd de al logge procedure van genadeverlening en invrijheidstelling bovendien uitgebreid met de adviezen van het Consultatief Comité der Gevangenen.⁴⁴ Dit orgaan, voornamelijk samengesteld uit politieke gevangenen en weerstanders, was bij ministerieel besluit van 11 september 1945 in de schoot van het Bestuur der Gevangenen opgericht en had zich aanvankelijk beziggehouden met de vraagstukken die door de overbevolking in de gevangenen en interneringscentra werden opgeworpen. Vanaf midden 1946, toen de grootste problemen grotendeels van de baan waren, leidde dit comité een eerder sluimerend bestaan totdat de kritiek op het beleid van Paul Struye de rol ervan heractiveerde. Ondanks enkele pogingen via wetgevende weg het advies verplicht en bindend te maken, hing het gewicht ervan echt volledig af van de goodwill van de betrokken minister totdat Piet Vermeylen het comité in 1962 volledig buitenspel zette.⁴⁵ Het sluit evenwel niet uit dat het nooit invloed heeft gehad. Uit schrik het politiek lot van hun voorganger te delen, waren de directe opvolgers van de tot ontslag gedwongen christendemocratische ministers van Justitie Paul Struye en Joseph Pholien (1952) bij de meest ernstige dossiers alvast opvallend bedachtzaam in de tenuitvoerlegging van het vrijlatings- en strafverminderingsbeleid.⁴⁶ Om geen te clement beleid te worden verweten, was het raadzaam het Consultatief Comité der Gevangenen niet voor het hoofd te stoten. De vaderlandslievende verenigingen hadden immers getoond nog over voldoende mobilisatiekracht te beschikken om een minister af te straffen. Dat is belangrijk, het comité was immers opgesplitst in een Franstalige en Nederlandstalige sectie, bestaande uit telkens vijf leden. De resultaten van de stemmingen waren geldig als er minstens drie leden aanwezig waren. Ook hier is het bijgevolg relevant nader onderzoek te verrichten naar de fitnesses van de praktijk en het zwaartepunt van de werkzame krachten. Wie waren die leden? Wat waren hun affiliaties?

44. S. Matthé, *Het 'tweede deel' van de repressie: de vrijlatings- en strafminderingspolitiek na de tweede wereldoorlog*, UGent, Vakgroep Geschiedenis, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2002, pp. 107-108.

45. K. Aerts, "Repressie zonder maat of einde?" [...], p. 207.

46. Paul Struye (20 maart 1947-27 november 1948) werd opgevolgd door zijn partijgenoot Henri Moreau de Melen (27 november 1948-11 augustus 1949). Na het ontslag van Joseph Pholien (15 januari 1952-3 september 1952) namen de christendemocraten Léonce Lagae (3 september 1952-13 december 1952) en Charles du Bus de Warnaffe (13 december 1952-23 april 1954) de honneurs waar op het departement van Justitie. K. Aerts, "Persona non grata" [...], pp. 263-267; K. Aerts, "Repressie zonder maat of einde?" [...], p. 197.

De invloed van externe (f)actoren én politieke context moet daarbij absoluut in de analyse betrokken worden. Het dossier van de ter dood veroordeelde maar begenadigde collaborateur Hendrik De Weze reikt in deze een belangrijke indicatie aan.⁴⁷ Met zijn invrijheidstelling op 19 januari 1961 was de liberaal Albert Lilar de eerste minister van Justitie die de verantwoordelijkheid nam om collaborateurs vrij te laten waar voorheen niemand aan durfde te raken – en dat geheel tegen de planning van het Consultatief Comité in.⁴⁸ Hoewel het met zes tegen vier stemmen zijn uiteindelijke vrijlating wel genegen was, had de gemeenschappelijke vergadering van het comité hem in 1960 nog in de tweede categorie gerangschikt: de personen waarvan de invrijheidstelling pas mocht overwogen worden indien de veroordeelden in de volgende categorieën al in vrijheid zouden gesteld zijn, “*en in ieder geval niet vóór vijf jaar*”. Er waren met andere woorden een aantal andere ernstige dossiers die eerder in aanmerking kwamen. De zaak van Hendrik De Weze was echter een geval apart en potentieel explosief. Hoewel Nederlands zijn moedertaal was, veroordeelde een Franstalige kamer van het Brusselse Krijgshof hem samen met enkele andere Nederlandstaligen ter dood in het proces van de Abwehrstelle Charleroi.⁴⁹ Om die reden had hij aanvankelijk ook geweigerd een genadeverzoek in te dienen. Uiteindelijk zag hij zijn straf desalniettemin omgezet in levenslang zonder verder uitzicht op vrijlating. De zaak wekte enige beroering in de nationale pers en werd opgepikt door Vlaamse politici.⁵⁰ Samen met *Het Handelsblad* had *De Standaard* al in

47. Het persoonlijk archief bevindt zich in het ADVN. Het bevat voornamelijk egodocumenten (vier schoolschriften waarin Hendrik De Weze processtukken en briefwisseling kopieerde en krantenknipsels kleefde). Daarnaast zijn er ook losse stukken waarin hij zijn eigen zaak onderzoekt en aanvecht, enkele kerstkaartjes uit de gevangenis, steunbetuigingen en originele overheidsdocumenten over zijn legerdienst en gevangenisverblijf. BE ADVN AC730 – Archief Hendrik De Weze. Voor meer info: F. Seberichts, Nieuw repressiearchief Hendrik De Weze, in: *ADVN-Mededelingen*, nr. 21, 2008, pp. 9-10.
48. Tenzij anders vermeld, zie voor de specifieke bronnenreferenties in verband met deze zaak en zijn genadedossier: K. Aerts, “*Repressie zonder maat of einde?*” [...], pp. 201-204.
49. Zijn medeveroordeelde Constant Van Dessel had op 12 januari 1954 hierover een omstandige nota toegevoegd aan zijn vraag voor strafvermindering, *De toepassing van de Taalwet in gerechtelijke Zaken door de militaire Rechtsmacht*. De bedoeling was “*de Vlaamse opinie hiervan op de hoogte te brengen, omdat het ons, Vlamingen, niet onverschillig mag laten, hoe onze vijanden van een voor hen gunstige conjunctuur hebben misbruik gemaakt, om de meest elementaire rechten van de verdediging – het recht om in zijn moedertaal geoordeeld te worden – met de voeten te treden.*” Volgens zijn nota behoorden immers drie van de veertien in de zaak van de Abwehrstelle Charleroi voorgeleide verdachten tot de Franse taalgroep, terwijl de elf anderen allen in Antwerpen of omstreken woonden.
50. In een persoonlijk antwoord op een vraag van de christendemocratische senator August De Boodt en diens partijgenote in de Kamer Maria de Moor-Van Sina, zette de liberale minister van Justitie Albert Lilar begin 1958 uiteen dat er voor de rechtspleging van deze zaak toepassing was gemaakt van artikel 21 van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik van talen in rechtszaken. In een zaak waarbij verscheidene verdachten betrokken zijn, wordt de taal van de rechtspleging volgens dat artikel bepaald door de taal waarin de meerderheid een verklaring heeft afgelegd of voor welke zij gekozen heeft. Hendrik De Weze zou door een beëdigd tolk zijn ondervraagd en bijgestaan. Voor Albert Lilar was daarmee de kous af.

1950 de kat de bel aan gebonden door naar aanleiding van de twintigste verjaardag van een dijkbreuk in Grembergen clementie te bepleiten omdat "Rik De Weze" één van de "ondernemende idealisten van het Antwerpse Vlaamse Kruis" was die "tij en ontij trotseerden om bijstand te verleen aan de slachtoffers".⁵¹ Tien jaren later kwam een hele reeks bekende figuren tussenbeide voor een invrijheidstelling. Volgens zijn advocaat kon hij na zijn vrijlating bijvoorbeeld onderdak en voogdijschap verkrijgen van de Vlaamse naturalistische schrijver Lode Baekelmans.⁵² Daarnaast zou hij het onderwerp geweest zijn van een verzoekschrift tot genade onder leiding van professor en Nobelprijswinnaar Corneel Heymans, ondertekend door "honderden vooraanstaanden". Zijn genadedossier bevat inderdaad een expeditie van een Brusselse notaris waarin bevestigd wordt dat er een verzoekschrift voor voorwaardelijke invrijheidstelling is ingediend door voornoemde Heymans, maar ook door pater Claeys-Bouuaert, de christendemocratische senator Jozef Jaspers én zevenhonderdvierentwintig anderen. Er duiken bovendien brieven ten gunste op van de hand van de christendemocraten Louis Kiebooms en Maria Baers.⁵³ Omdat Hendrik De Weze beweerde dat de hem ten laste gelegde feiten van verklipping onwaar zouden zijn, werden er op de koop toe pogingen ondernomen om zijn proces te herzien. De minister besloot om al die redenen te rade te gaan bij de afdeling wetgeving van zijn kabinet die in een omstandig verslag een mogelijke herziening afwees, maar wel meende dat een vergelijking met andere dossiers de zaak van Hendrik De Weze in een gunstiger daglicht stelde. Al deze interventies toverden het geval-De Weze om tot een politieke, meer bepaald Vlaamsgevoelige kwestie. In aanloop naar de wetgevende verkiezingen van 25 maart 1961 was die dimensie niet te veronachtzamen. Bovenal toont het aan dat een uitgebreid netwerk van personen en liefst vooraanstaanden uit de publieke sfeer een en ander in beweging kon zetten. Wie durfde in Franstalig België even vrij en openbaar de verdediging opnemen van zulke personen die in Vlaanderen makkelijker als idealisten dan als bandieten werden neergezet, ondanks hun criminele staat van dienst? Uiteraard is deze zaak atypisch voor het merendeel van de minder bekende ver-

51. Deze krantenknipsels worden bewaard in: BE ADVN AC730 – Archief Hendrik De Weze: Twintig jaar geleden, in: *Het Handelsblad*, 26 oktober 1950; Rik De Weze, Grembergen 1920, in: *De Standaard*, 21 oktober 1950.
52. Uit een persoonlijk schrijven aan Piet Vermeylen blijkt dat Hendrik De Weze in 1964 effectief gedomicilieerd was bij Lode Baekelmans. BE ADVN AC730 – Archief Hendrik De Weze: Brief van Hendrik De Weze aan Piet Vermeylen, 15 september 1964.
53. Hendrik De Weze zelf bedankte de christendemocraat Paul-Willem Segers in een schrijven "Naar aanleiding van het vrijlatingsbesluit dat op aandringen van Ued. door de Minister van Justitie werd uitgevaardigd en thans is uitgevoerd". Daarnaast had hij naar eigen zeggen ook kunnen rekenen op de steun van de socialisten Piet Vermeylen, Henri Rolin en Camille Huysmans, de christendemocraat Jozef Custers en de liberalen Albert Lilar – die hem in vrijheid stelde – en Raoul Vreven. KADOC, Paul-Willem Segers, Diverse briefwisseling i.v.m. repressie en epuratie, nr. 15.2/2: Brief van Hendrik De Weze en echtgenote aan Paul-Willem Segers, 7 februari 1961.

afschrijven Brieven.

17. 9. 47. Dhr. bestuurder der Gevangenis te Sejer. Geachte heer bestuurder, In de gevangenis te Bergen werd me gestolen 29 augustus 1947 te 12 u 15 een doos vannis bij ventek overhandigd uitgegeven door de krijgsraads van Charlovi of datum van 30. mei 1947. Te Bergen te 14 u 30 naar hier Verlaten. Pas herme onmogelijk aldaar af protest aan te tekomen tegen een eislootend Frans vannis b, in bezet te gaam tegen de misgepreken doodstraf en de strafwijzigging gemaakt door de burgerlijke partij (staat) ten bedrage van 200.000 f. trouwteel niet in staat om de kosten te houden aan mijn in bezet gaam, te dragen, moet ik het verzoeken geachte heer bestuurder, met de middelen, welke de wet me iudgerijge euvanteligheden toekant en naar de geflogenheden welke de wet voorschrijft, het noodige te doen, opdat mijn bezet binnen de 10 dagen ingegaan gestaan 29.8.47 te 15 u 15 rechtgeledigheid kan krijgen.

17. 9. 47. Mons.

Betreffende gevangenis van Sprengel. Scheymans

Dhr. Krijgsauditeur Krijgsauditoraat Mons. Geachte heer Krijgsauditeur, Ten einde niet de indruk na te laten, als wildende met opzet het onderzoek verhagen, heb ik, alhoewel het haalde bijk uiding gewend aan mijn wil in het hederlands, oudwaards te worden, me hier gelegd, bij euvantel a-ging door tenenkomst van een taal man. De waande bepaling vanzien-woudelingen en begiffen vertigen, met allen euvantel voor de Rammis van de taalman uwevrijdelijk steeds van hun onyprank bijk kracht. Ik dunkt en de hebte mogwaals of in het hederlands euvantelheid te worden, an verzoek dit schrijver te Bergen bij de gevangenis die ik of 17.9. voornmiddag of beg de Hoogaaksend.

18. 9. 47. Betreffende schending briefgeheim.

Dhr. Bestuurder der Gevangenis te Mons.

geachte heer bestuurder, Of 18. 9. 47. voornmiddag, ward me een brief overhandigd, me toegezonden door h. Ed. Helderich oudvoocat v. j. lei 48 Buchem, welke door uwe deuntan gepand ward. In steuand of de rechten der verdadiging, protesten ik kracht daalig tegen deze schennis van het briefgeheim en behoud me vuden alle rechten voor. Haverand. W. H. bestuurder de gwaelen mijner Hoogaaksend.

30. 9. 47. betref valoe paspaort en gebruik ervan. Dhr. Helderich onderzoek makte Konijlt oud Conservatorium. Geachte heer onderzoeksdokter, Tjotem uwe eis-zetting van de raadkamer, Zetelend, Zaterdag j. l. deelde het mede, dat het onderzoek als gesloten kan worden besloemd, en euvantel, de zaak, voor de rechtbank kan worden verzonden, mag ik hier, verzoeken geachte heer onderzoeksdokter, mijne betaling te euvantel, verkenen, het dorrer Konijnan laste te mogen ingien, ten einde mijn verdadiging te kunnen voortbreiden. of voornmiddag darrand Hoogaaksend.

Fragment uit het eerste van de vier schoolschriftjes waarin Hendrik De Weze briefwisseling en processtukken kopieerde en krantenknipsels inkleefde. [BE ADVN AC730 – Archief Hendrik De Weze]

oordeelden maar in andere grote Vlaamse symbooldossiers zoals dat van Gerard Romsée, Frans Daels of Adriaan-Emiel Van Coppenolle komen met een grote recurrentie dezelfde namen voor van voornamelijk Vlaamse prominenten uit de politieke, culturele, kerkelijke, intellectuele en economische wereld.⁵⁴ Bovendien waren de interventies hier en daar ook kleurenblind, behalve christendemocraten en Vlaams-nationalisten deden ook socialisten en liberalen hun duit in het zakje.⁵⁵ In de bekende Franstalige zaken is het nog de vraag of vooraanstaanden hiervoor hun nek wilden of durfden uitsteken. Uiteraard zijn er de dossiers van bijvoorbeeld Robert Poulet of Raymond De Becker die enerzijds op basis van oude vriendschappen maar anderzijds ook bij wijze van 'getuigebeschermer' in het kader van de koningskwesitie ter linkerzijde van het Franstalig politiek spectrum

54. Onder het grote aantal personen die in 1950 hun goedkeuring hechtten aan een genedemaatregel voor de oud secretaris-generaal Gerard Romsée: oud-ministers, ministers in functie; parlementsleden; professoren; hoge geestelijken; voorzitters van de Kredietbank, van het Rekenhof, van de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid, van het Davidsfonds, van het Vlaams Economisch Verbond, van de Vlaamse Toeristenbond, van het IJzerbedevaartcomité; oud-stafhouder van de Leuvense advocatenorde; de gewezen directeur van het Hoger Instituut voor Schone Kunsten; de Algemeen Proost van de Belgische Boerenbond; de hoofdredacteur van *Kultuurleven*; de schrijver Gerard Walschap enzovoort. Naar aanleiding van de 75-jarige leeftijd van Frans Daels ondertekenden 103 personen in 1959 een schrijven aan de eerste minister met de vraag hem te laten terugkeren uit Zwitserland. Het leest bijna als een doordruk van bovenvernoemde namen, weliswaar aangevuld met professoren van de Universiteit van Luik maar weerom met een overwegend eminent Vlaams publiek. Een gelijkaardig scenario tekende zich af met 85 namen van notabelen die in 1952 bij Joseph Pholien aandrongen op de achteraf gewraakte vrijlating van Adriaan-Emiel Van Coppenolle. Archief Koninklijk Paleis, Joseph Pholien, Dossiers réunis concernant "l'affaire De Bodt et Van Coppenolle", nrs. 1151/1, 1155/6 en 1157; KADOC, Ludovic Moyseroen, nr. 9.2.5.2: Verzoek om gratie aan Zijn Koninklijke Hooghe Prins Boudewijn ten gunste van de heer ROMSEE Gerard, oktober 1950; Rijksarchief Brugge, Achille Van Acker, nr. 1421: Verzoekschrift tot de heer eerste minister naar aanleiding van de 75e verjaardag van prof. Daels, 1959.
55. O.a. het archief van Joseph Pholien geeft een uitgebreide inzicht op deze vorm van dienstverlening. De voorbeelden zijn legio. Onder die briefschrijvers bevinden zich parlementsleden uit zowel de socialistische als liberale partij: Piet Vermeylen (BSP), Léon Meysmans (BSP), William Van Remoortel (BSP), Hilaire Lahaye (liberaal) en Camille Huysmans (BSP). Koptrekker is Piet Vermeylen die in zes brieven de aandacht van de toenmalige minister van Justitie vestigde op het lot van bepaalde gedetineerden. Op 23 april 1952 pleitte hij in een brief "*personnelle et confidentielle*" zelfs voor de invrijheidstelling van Ward Hermans die volgens hem niet meer was geweest dan "*un instrument entre les mains de tiers en raison de sa naïveté et peut-être aussi d'un certain dérèglement mental que le séjour en prison ne pourrait qu'aggraver*". Elders in dat archief bevindt zich een nota van vijf pagina's waarin ter verdediging van de CVP wordt aangehaald in welke mate socialisten en liberalen al waren tussenbeide gekomen voor incivieken. Archief Koninklijk Paleis, Joseph Pholien, Dossiers réunis concernant "l'affaire De Bodt et Van Coppenolle", nr. 1151/1: Brief van Piet Vermeylen aan de minister van Justitie Joseph Pholien, 23 april 1952; Archief Koninklijk Paleis, Joseph Pholien, Dossiers réunis concernant "l'affaire De Bodt et Van Coppenolle", nr. 1157: Anonieme nota betreffende het dienstbetoon aan incivieken door liberalen en socialisten, s.d.

op steun konden rekenen.⁵⁶ Het valt echter te betwijfelen of zij met evenveel vrijheid een doorgedreven dienstbetoon konden volhouden zonder door hun achterban afgestraft te worden. Om die reden zou de socialist Victor Larock aan de christendemocratische minister van Justitie Ludovic Moyersoen bijvoorbeeld begrip hebben gevraagd voor zijn dubbele houding in de zaak Poulet.⁵⁷ Privé zette hij zich in voor een gunstmaatregel, maar publiek moest hij zijn kiezers paaien met een hardere opstelling.⁵⁸ Een doorgedreven en comparatieve doorlichting van dit soort tussenkomsten is aangewezen om na te gaan in welke mate ze bepalend waren voor de strafuitvoering afhankelijk van de regio.

Dit geldt eveneens voor alle collaborateurs zonder naam of faam. Daar is het evenmin uitgesloten dat de eigenlijke strafuitvoering de verschillen in rechtspleging tussen Vlaanderen en Franstalig België niet enkel heeft bestendigd maar zelfs versterkt. Eén van de elementen die een eventuele reclassering, de reïntegratie in de Belgische rechtsstaat, kon versnellen of op zijn minst de positieve evaluatie in de hand kon werken, waren niet enkel de geloofsbrieven van invloedrijke personen maar in geval van een te overwegen invrijheidstelling ook het uitzicht op werk. Wanneer de veroordeelde kon aantonen dat hij buiten de gevangenis op deftige wijze in zijn levensonderhoud zou kunnen voorzien dan was dat een pluspunt. In Vlaanderen kregen verschillende bedrijven op basis van hun personeelsbestand een zwart etiket (Gevaert, Mercator, Noordstar-Boerhaave), inclusief een aantal uitgeve-

56. In het dossier van Robert Poulet lieten o.a. volgende personen zich opmerken als pleitbezorgers ten gunste van een milde strafuitvoering: leden van de Académie Royale de Littérature Française, de voorzitter van de Pen Club Belge, de conservator bij de Koninklijke Bibliotheek, de directeur van *Pourquoi Pas?*, de directeur-generaal van het Paleis van Schone Kunsten, de voorzitter van de l'Association des Ecrivains Belges, de directeur van de *Soir Illustré*, maar ook de socialisten Gaston Hoyaux, Camille Huysmans, Victor Larock, Eugène Soudan, Louis Piérard, de christendemocraat Pierre Nothomb, de verzetsheld William Ugueux enzovoort. Vooral de interventie van Victor Larock hoeft niet te verbazen tegen de achtergrond van de politieke context. Op 29 september 1946 had hij nog in *Le Peuple* geschreven dat de zaak Poulet-Capelle zich "*au coeur de la question royale*" bevond en dat het land recht had op de waarheid. Archief Koninklijk Paleis, Joseph Pholien, Dossiers réunis concernant "l'affaire De Bodt et Van Coppenolle", nr. 1155/5: Genadeverzoek aan de koning ten gunste van Robert Poulet en vanwege een aantal prominenten, s.d.; M. Dumoulin, *Spaak*, Bruxelles, 1999, p. 352; K. Aerts, "*Persona non grata*" [...], pp. 179-199; Dankzij de vooroorlogse contacten van Raymond De Becker met Paul-Henri Spaak ondersteunde deze socialist in 1950 een verzoek tot invrijheidstelling waarin hij zijn oude kennis vriendelijk omschreef als "*un garçon intelligent et fort dynamique, qui avait pris, très jeune, d'assez lourdes responsabilités*". KADOC-K.U.Leuven, Ludovic Moyersoen, Individuele dossiers, nr. 9.2.5.2: Brief van Paul-Henri Spaak aan Ludovic Moyersoen, 20 oktober 1950.
57. KADOC-K.U.Leuven, Ludovic Moyersoen, nr. 9.2.5: Brief van Ludovic Moyersoen aan Maurice De Wilde, 28 april 1982.
58. De invrijheidstelling van Robert Poulet leidde tot heel wat commotie en een kamerinterpellatie van communisten, liberalen én socialisten, waar Victor Larock in de Kamer nota bene de fractieleider van was. Kamer, Parlementaire Handelingen, 15 mei 1951, pp. 4-29.

rijen (Lannoo, Pelckmans, De Sikkel, De Nederlandsche Boekhandel, Heidelberg) en dag- en weekbladen (*De Standaard*, *Gazet Van Antwerpen*, *'t Pallieterke*).⁵⁹ De vraag is of die ondernemingen ook werkelijk actief recruteerden in de kringen van gedetineerde collaborateurs. Wellicht ligt het antwoord op die vraag veeleer besloten in de opsluitingsdossiers en egodocumenten van de betrokkenen dan in de officiële archieven van de verschillende bedrijven. Leverden zij attesten af waarin ze zich engageerden om hen bij hun vrijlating aan werk te helpen? En, niet onbelangrijk, kende Franstalig België gelijkaardige, eventueel georganiseerde initiatieven van of voor werknemers?

Tot slot zijn er nog de niet te negeren gevolgen van de burgerlijke epuratie. Het verval van burgerlijke en politieke rechten, als gevolg van een veroordeling of door een eenvoudige inschrijving op de zogenaamde lijst van krijgsauditeurs, was in het merendeel van de gevallen toegepast in Vlaanderen. Die sanctie vormde een belangrijke basis voor een verdere uitsluiting van een heel pak door de overheid gewaarborgde diensten, ambten en voordelen (werkloosheidsuitkering, pensioenen, herstel van oorlogsschade enzovoort). Via rechtsherstel op basis van opeenvolgende milderingswetten (1948, 1952, 1961) of met de bestaande procedure tot eerherstel kon die vervallenverklaring uiteindelijk tenietgedaan worden. Voor bepaalde categorieën (de niet-veroordeelden of de veroordeelden tot een straf van maximaal drie jaar) geschiedde dat met de zogenaamde wet-Vermeulen in 1961 zelfs automatisch. Meer nog, ze nam uitdrukkelijk de strafmaat in overweging zoals deze bij genademaatregel was herleid. Door tussentijdse genadeverleningen kon men met andere woorden aanspraak maken op een mildering of opheffing van de vervallenverklaring waarvan men op basis van de oorspronkelijke straf anders verstoken zou gebleven zijn. Mocht er dus tijdens de procedure van de genadeverlening al sprake zijn van een strengere evaluatie in Franstalig België dan had dit ook zijn gevolgen voor de duur van de vervallenverklaring van rechten. Zo mogelijk nog belangrijker is het feit dat de afbouw van die sanctie – vóór de inwerkingtreding van die wet ook voor voornoemde categorieën – grotendeels in handen was van de rechtbanken van eerste aanleg of, voor eerherstel, de hoven van beroep. Hoe dit concreet in zijn werk ging, is tot nog toe onbekend. Er zijn nochtans belangrijke vragen aan verbonden. Welke ingeroepen redenen werden valabel bevonden om een opheffing van de vervallenverklaring te verantwoorden? Hield men rekening met de gepleegde misdrijven of was het een louter formele rechtsgang? Is er weerom variatie in tijd en ruimte? Vast staat dat de decentralisering opnieuw de deur opende voor een verschillende rechtspleging, al dan niet geritmeerd op een

59. Zie voor de uitgeverijen onder andere: L. Simons, *Geschiedenis van de uitgeverij in Vlaanderen. Volum II. De Twintigste eeuw*, Tielt, 1987, pp. 159-164.

verschillende perceptie van het oorlogsverleden in de verschillende landsdelen. Dit is andermaal onontgonnen terrein voor de Belgische oorlogshistoriografie.

FRANSTALIG BELGIË VERSUS VLAANDEREN: EEN OVERDREVEN VORM VAN BELGICITIS?

De hamvraag blijft op het einde van de rit of een vergelijking op basis van taalgebied wel relevant is. Is het met andere woorden niet een overdreven vorm van belgicitis, de neiging om het verleden te interpreteren door een communautaire bril? In dat verband is de these van Nico Wouters over een pro-Belgische bestraffing van de ambtelijke, bestuurlijke collaboratie alvast dringend aan opwaardering toe: *“Nationale staten hadden na de periode van oorlog en bezetting andere prioriteiten dan kritisch zelfonderzoek.”*⁶⁰ Bijkomend onderzoek is aangewezen, maar hij stelt vast dat ambtenaren of gezagsdragers die vergroeid waren met het traditionele establishment (genre Leo Delwaide en Joseph Bologne) opvallend makkelijker uit de wind werden gezet in de beoordeling van hun ambtsuitoefening tijdens de bezetting.⁶¹ Of die opvatting eventueel hertaald kan worden naar een ongelijke rechtspleging in beide landsdelen moet nog nader onderzocht worden, net zoals de administratieve epuratie – de zuivering van de politiek en de ambtenarij – nog niet deftig in kaart is gebracht. De algemene toestand in België vormde alleszins allerminst een uitzondering op die in onze buurlanden. Ook daar waren er regionale verschillen in de rechtspleging door de staat, waren er excessen tijdens de bevrijdingsdagen of bij interne zuiveringen in de privésector. Het enige verschil is dat de perceptie er niet wordt vertekend door twee identiteitscategorieën die vandaag politiek actueler zijn dan ooit. Landverraders heten er landverraders, en dat adagium wordt er doorgaans niet aangevuld met één of ander regionaalgebonden prefix als taal of bodem. Er valt wat voor te zeggen. Met het nodige dieptezicht kan vastgesteld worden dat de verschillen in bestraffing (althans de strafrechtelijke) zich vooral op het niveau van de rechtbanken situeerden, zelfs binnen eenzelfde rechtsgebied. Onder de hoofding *De ene krijgsraad is de andere niet* schreven de auteurs van *Onverwerkt verleden* hierover één van de meeste prikkelende, uitdagende maar spijtig genoeg tot op heden weinig gehoorde regels.⁶² Afgezien van de door hen vastgestelde variatie van strafmaat in tijd – van streng naar mild – wordt het vooral interessant wanneer hun analyse een aantal belangrijke juridische factoren uitsluit als poten-

60. N. Wouters, *De Führerstaat. Overheid en collaboratie in België (1940-1944)*, Tielt, 2006, p. 239.

61. In de zaak van de katholiek Leo Delwaide, onder andere vervolgd wegens politieke collaboratie voor zijn rol als burgemeester van Groot-Antwerpen, werd anders dan bij zijn collega-burgemeesters van de grootstedelijke agglomeraties besloten tot seponering. De socialist Joseph Bologne, burgemeester van Luik, werd ondanks het doorspelen van een namenlijst van communisten aan de Duitse Sipo-SD (1941) en later ook van ‘asociale elementen’ aan de Luikse Oberfeldkommandantur (1942) niet schuldig bevonden aan verklikking of politieke collaboratie. N. Wouters, *De Führerstaat [...]*, pp. 192-193.

62. L. Huyse, S. Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden [...]*, pp. 252-258.

tiële oorzaak van de variërende strafmaat in ruimte. De aard van de collaboratie geeft immers geen bevredigende of sluitende verklaring, de invloed van het aantal verstekvonnissen (die doorgaans zwaarder waren) is evenmin van tel net zoals het tempoverschil in de werking van de rechtbanken niet de aanwijsbare basis is voor hun onderling variërende rechtspleging. De oorzaken liggen wellicht buiten het juridische kader. Dat is uitermate belangrijk. Iedereen is dan wel gelijk voor de wet, maar die wet wordt uitgedacht en toegepast op mensen én door mensen – zowel bij de rechtspleging als de strafvermindering- en vrijlatingsmaatregelen. John Gilissen legde in 1984 al deels de vinger op de wonde.⁶³ Het politieke klimaat, de ervaring van de rechters, de kritieken van de pers, de lokale situatie enzovoort, het zijn allemaal factoren van belang die de ongelijkheid in strafmaat kunnen verklaren maar tot nog toe zo goed als onderbelicht bleven. Er bestaan natuurlijk een heel aantal casusstudies in publicaties of onuitgegeven scripties maar afgezien van het baanbrekende artikel van Dirk Luyten en Michel Magits over de *Aspecten van de werking van de krijgsauditoraten en de rekrutering van militaire parket-magistraten na de Tweede Wereldoorlog* blijft de Belgische oorlogshistoriografie in gebreke om op basis van systematisch onderzoek harde uitspraken te doen over de oorzaken van rechtsongelijkheid.⁶⁴ Als een mobiliteitshistoricus over een halve eeuw berekent dat er in de ene regio meer zwaardere verkeersovertredingen werden geregistreerd dan in de andere regio, dan mag hij niet a priori concluderen dat de chauffeurs van de eerste omschrijving een zwaardere voet hadden dan de andere bestuurders. De output van het vervolgings- en het strafuitvoeringsbeleid karakteriseert in de eerste plaats het repressief systeem en niet noodzakelijk de intensiteit of de kwaliteit van de overtreding. Dat laatste is een zwakgebod. Uiteenlopende cijfers naar voren schuiven als verklaring voor een regiospecifieke vorm van overtredingen overstijgt zonder bevestigend onderzoek niet de waarde van een cirkelredenering. Met andere woorden, die piste verdient alle aandacht, maar dan wel in combinatie met een analyse van de parameters die in alle stappen van de vervolging en de bestrafing een invloed konden hebben op het oordeel en de tenuitvoerlegging ervan. Dit geldt zowel voor de overheidsrepressie, de bestrafing in de privésector als de volksrepressie – geval per geval, zaak per zaak en regio per regio. Een werk van lange adem dus.

63. John Gilissen gaf duidelijk aan dat de verschillen in vervolging en bestrafing “*tiennent davantage aux situations locales, ainsi qu’à l’individualisme des magistrats du siège (2 civils et 3 militaires) et du parquet*”. Ondanks alle toezichts- en verzorgingsmaatregelen “*il y a eut des différences d’un cabinet à l’autre. N’oublions pas que les magistrats durent travailler dans la hâte, dans une atmosphère dominée par la masse de dossiers, par les pressions politiques, par les critiques de la presse.*” J. Gilissen, *Collaboration avec l’ennemi [...]*, pp. 319-320.
64. D. Luyten & M. Magits, *Aspecten van de werking van de krijgsauditoraten en de rekrutering van militaire parket-magistraten na de Tweede Wereldoorlog*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 28, 1998, nr. 1-2, pp. 203-226.

Wie meent dat een herwaardering van zulke intensieve microgeschiedenissen automatisch leidt tot een postmoderne relativering van de globale cijfers tot een toevallige uitkomst van een overall au fond menselijke en dus onvolmaakte justitie, miskent de impact van de context en structuren waarbinnen en waarnaar individuen hun handelen en denken oriënteren. De vergelijking tussen Vlaanderen en Franstalig België is om die reden nog steeds even valabel. Meer nog, de bewering dat de repressie in Franstalig België strenger was dan in Vlaanderen blijft overeind. De proportioneel uiteenlopende verhouding criminele straffen in beide landsdelen valt immers samen met de communautair gespleten beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog. Dat is geen toeval. Hoe en wat wij herinneren, het collectief geheugen zo je wil, zegt meer over onszelf en de samenleving dan ons lief is. De betekenisverlening van het verleden is de *smoking gun*, of met de woorden van Richard Ned Lebow: “*Our understanding of the past not only helps us interpret the present; it tells us who we are. Shared experiences and memories, and the values and commitments they create and sustain, provide distinctive identities to individuals and communities.*”⁶⁵ Het legt de contouren bloot van het moreel kader waarbinnen deze of gene regio oordeelde over degenen die zich verdacht hadden gemaakt aan collaboratie. Vlaanderen stond toleranter tegenover collaborateurs én de collaboratie. En dat is een pijnpunt. Lode Wils haalt in *Honderd jaar Vlaamse beweging* treffend aan hoe de geëxecuteerde Leo Vindevogel als één van de repressieslachtoffers van “*frankiljonse wraaklust*” werd voorgesteld, zonder dat er hierbij enige acht werd geslagen op zijn “*uiterst rechtse opvattingen (...) die hem en zijn gezin tot verregeande collaboratie gebracht hebben*”.⁶⁶ Door de beeldvorming van een anti-Vlaamse repressie te omarmen, verdoezelde Vlaanderen lange tijd het *fait accompli*, namelijk de bereidwilligheid tot antidemocratie en fascisme. Het welslagen van die specifieke representatie van het verleden, het feit dat het daderdiscours wortel kon schieten en aansluiting vond in brede lagen van de bevolking, duidt bovendien op de aanwezigheid van een schuldverschonende mentaliteit. De wijze waarop collaborateurs in Vlaanderen na de oorlog belangrijke sociale, politieke, economische en culturele posities konden (her)innemen, is niet enkel uniek ten opzichte van het zuiden van het land of de ons omringende buurlanden, het illustreert bovenal hoe zachte heelmeeesters stinkende wonden maken. De geschiedenis werd in Vlaanderen gedictieerd door de verliezers. Wie schrijft die blijft en vice versa. Het is in dat opzicht treffend dat de ter dood veroordeelde leider van het vnv (en historicus) Hendrik Elias vanuit de gevangenis in 1947 zijn advocaat en latere Volksunie-voorzitter Frans Van der Elst de raad gaf ter voorbereiding van een Vlaams-nationalistische

65. R.N. Lebow, *The Memory of Politics in Postwar Europe*, in: R.N. Lebow, W. Kansteiner & C. Fogu (eds.), *The Politics of Memory in postwar Europe*, Durham, 2006, p. 3.

66. L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging [...]*, p. 284.

partijvorming de repressie voor te stellen als een “*anti-Vlaamsch programma*”⁶⁷. Dat is gelukt. Van der Elst en de zijnen toonden zich goede leerlingen. In één van zijn eerste amnestievoorstellen was de eis voor een onafhankelijk Vlaanderen er uitdrukkelijk mee verbonden: “*De dualiteit van het land en de unitaire staatsstructuur blijken ook op dit gebied een onoverkomelijke hinderpaal, daar waar dit probleem in Vlaanderen lang zou opgelost zijn.*”⁶⁸ De instrumentalisatie van de oorlogsperiode versterkte in Vlaanderen de mentale interiorisering van dit verleden als zogenaamd onverwerkt. Het hielp dat de repressie werd voorgesteld als een belangrijke statie in de offergang van het Vlaams autonomiestreven. Tal van apologetische geschriften over het wedervaren van de collaborateur na de bevrijding lezen zo niet zelden als een legitimering post factum van de houding vóór die bevrijding. De causale relatie wordt daarbij als het ware omgekeerd. Op die manier was de vergoelijking van de collaboratie en het etaleren van de ermee verbonden symboliek lange tijd geen punt in Vlaanderen. De psychologische beleving van deze oorlogsperiode was immers in belangrijke mate ingekapseld door een valse sluitredenering. Als de bestraffing van de collaboratie anti-Vlaams was (eerste premisse) en betrokkene was gestraft wegens collaboratie (tweede premisse) dan was dat vanwege zijn/haar Vlaams engagement (conclusie). In de argumentatieleer ontmaskert Aristoteles dit als een retorisch syllogisme. De conclusie gaat niet op omdat de eerste vooronderstelling fout is. Uitgerekend deze kromme gedachtegang is in Vlaanderen zeer wervend geweest omdat ze tegelijk toeliet in omgekeerde richting de collaboratie als een zuiver idealistische zaak voor Vlaanderen neer te zetten. Personen die na de oorlog gestraft waren, zo luidt het vervolg, hadden zich tijdens de bezetting louter voor Vlaanderen geëngageerd, want de bestraffing van de collaboratie was anti-Vlaams geweest. Het hoeft niet gezegd dat beide reflexen, eenmaal gekiemd in de geesten, elkaar versterkten en de gevoelens van onrechtvaardigheid over de repressie alleen maar hebben aangewakkerd. Uiteraard mag men ook individuele trauma's van mishandeling, verkrachting, brutaliteiten en andere baldadigheden bij de bevrijding niet banaliseren, maar in tegenstelling tot Vlaanderen kende Franstalig België geen collectieve therapieessies zoals de jaarlijkse IJzerbedevaarten, samenkomsten van bijvoorbeeld het Sint-Maartensfonds, uitgaven van eigen periodieken, initiatieven van uitgesproken pro-amnestie politici en partijen enzovoort. Afgezien van enkele efemere en weinig viriele organisaties zoals Les Bourguignons of het sporadisch opduiken van hagiografieën en apologetische of negationistische teksten geschreven in een Spaanse villa, bleek de samenleving er simpelweg niet zo vriendelijk voor

67. G. Van Medegael, *Invloed van Hendrik Jozef Elias op de politieke carrière van Frans Van Der Elst. “Oud-leider VNV vormt nieuwe voorzitter Volksunie”*, UGent, Vakgroep Geschiedenis, onuitgegeven masterscriptie, 2012, p. 55.

68. Parlementaire Documenten, Kamer, 1961-1962, *Wetsvoorstel strekkend tot het verlenen van amnestie voor misdrijven tegen de uitwendige veiligheid van de Staat*, 19 december 1961, nr. 248/1.

collaborateurs. Tegenover het actief integrisme van collaborateurs in Vlaanderen stond het passief ondergane maatschappelijk ostracisme van Franstalig België, een voortgezette sociale repressie. Het is daar waar het echte onverwerkte verleden zich situeert en waar we tot op heden nauwelijks iets over weten.

CONCLUSIE: PLEIDOOI VOOR EEN SOCIALE GESCHIEDENIS

Terwijl Franstalig België zich met een verzetsaureool tooide, was de dominante beeldvorming over de bestraffing van de collaboratie lange tijd uitgesproken Vlaams. Beide percepties zijn, zoals bekend, dubbelblind. Franstalig België negeerde de collaboratie en bijgevolg de bestraffing ervan, Vlaanderen cijferde ten dele het verzet weg en focuste op een als anti-Vlaams voorgestelde wraakoefening van de Belgische staat. De laatste twee decennia is er al het één en ander veranderd, o.a. onder impuls van de academische geschiedschrijving die stevig inbeukte op die vastgeroeste stereotypen. Dat er Franstalige collaboratie was, wordt algemeen aanvaard en nader onderzocht, net zoals de bewering dat de repressie anti-Vlaams zou zijn definitief naar het rijk der fantasieën kan verwezen worden. Althans, dat is de consensus in de wetenschappelijke wereld. Eigenaardig genoeg is de verbetering waarmee de voorbijgestreefde beeldvorming bij het brede publiek overeind lijkt te blijven evenredig met de krampachtigheid waarmee binnen de wetenschappelijke geschiedschrijving wordt vastgehouden aan een soort lieve vrede. Er was dan wel geen sprake van een anti-Vlaamse repressie, maar om daarom te beweren of te beargumenteren dat ze in Franstalig België strenger was, is blijkbaar een brug te ver. Het moet zijn dat het spiegelbeeld van de dominante visie nog geen aansluiting vindt bij een voldragen en weerbaar identiteitsbewustzijn. Of, weerom met Richard Ned Lebow: *“Only when people begin to feel more secure about their national identities, are they willing to look more openly at their pasts and even to question the historical interpretations and other representations that sustain them.”*⁶⁹ Nochtans kwam *Onverwerkt verleden* al tot de conclusie van een strengere bestraffing in het zuiden van het land, weliswaar met de toevoeging dat een analyse van de potentieel verklarende factoren niet binnen het bereik van de studie lag. Die opdracht is twintig jaar later urgenter dan ooit. Het is tijd voor een sociale geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, zowel voor de collaboratie als de repressie, die met andere woorden rekening houdt met het spanningsveld tussen de *agency* van actoren en de bredere context of structuren. Het gaat dus verder dan de klassieke socio-prosopografische vraagstelling *“wie waren die personen aan beiden kanten van de beklagdenbank?”*. Voor een geslaagde sociale geschiedenis moet de insteek per definitie holistisch zijn. Er moet gepolst worden naar de motivaties van de acties en beslissingen in relatie met de sociale, politieke, economische en culturele milieus waar de actoren zich

69. R.N. Lebow, *The Memory of Politics in Postwar Europe [...]*, p. 29.

mee associeerden of aan conformeerden. Kan het bijvoorbeeld zijn dat de ongelijke rechtsbedeling tussen Franstalig België en Vlaanderen verdwijnt wanneer de repressie van gelijkaardige sociologische groepen in dezelfde weegschaal wordt geworpen? Is de globale verhouding met andere woorden het gevolg van een verschillende sociale stratificatie van collaborateurs ten noorden en ten zuiden van de taalgrens? Of, spelen deze variabelen helemaal geen rol en verklaart het in Franstalig België dieper gewortelde politiek liberalisme waarom er in het algemeen zwaarder werd getild aan de samenwerking met een fascistisch regime? En andersom, Lode Wils' stellingname operationaliserend: hoe leidde *“de verstrengeling van de nationalistische en katholieke families”* in Vlaanderen tot een snelle morele maar eventueel ook juridische rehabilitatie van de collaboratie?⁷⁰ Welke maatschappelijke netwerken waren werkzaam aan beide kanten van de taalgrens? Schuilt hierin geen wezenlijk verschil dat verklaart waarom in Vlaanderen de jeremiade over de repressie de eigen *milieux de mémoire* oversteeg? Namelijk, was het publieke forum voor collaborateurs uit de kleinburgerlijke Vlaamse beweging niet veel toegankelijker dan voor Franstalige collaborateurs die grotendeels afkomstig waren uit sociologische groepen die daartoe minder goed geplaatst waren? Woog de sanctie in Vlaanderen in de geesten misschien zwaarder door omdat vele collaborateurs er sociologisch direct of indirect verbonden waren met de staat? In welke mate kon de collaborateur terugvallen op de hulp van sympathiserende 'onverdachte' burgers? Wie waren de rechters, de krijgsauditeurs, hoe verliep de rechtsgang in de praktijk, wie getuigde ten gunste en wie ten laste, is er een betekenisvol verband tussen de door het openbaar ministerie gevorderde straf en de uiteindelijke strafmaat enzovoort? Het is een zoektocht naar het mens- en maatschappijbeeld van de betrokkenen en hun omgeving. Wanneer op die manier met de nodige nuance verklaard kan worden waarom de repressie in Franstalig België door de band genomen strenger was dan in Vlaanderen, of die in Vlaanderen milder dan in Franstalig België, krijgt de wetenschappelijke oorlogshistoriografie een extra wapen in de hand om de nog steeds actuele nervositeit over dat verleden zowel op nationaal als op individueel niveau te neutraliseren.

Koen Aerts (°1983) behaalde de graad van doctor in de geschiedenis met het proefschrift *“Repressie zonder maat of einde?” De juridische reïntegratie van incivieken in de Belgische Staat na de Tweede Wereldoorlog* (UGent, 2011, promotor Bruno De Wever, copromotor Dirk Luyten). De handelsuitgave van dit proefschrift verscheen bij Academia Press in februari 2014. Als postdoctoraal onderzoeker van het FWO-Vlaanderen is hij verbonden aan de onderzoekslijn Oorlog, Crisis en Hedendaagse Maatschappij van de Vakgroep Geschiedenis aan de Universiteit Gent. Hij werkt er aan een sociaal-politieke geschiedenis van het collectief geheugen van collaborateurs in de naoorlogse Belgische samenleving (1944-1970).

70. L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging [...]*, p. 270.